

«Поліетнічна Виноградівщина: вплив культур різних народів на формування національної ідентичності жителів краю»

робота проєктного етапу Всеукраїнського інтерактивного
конкурсу

«МАН-Юніор-дослідник-2026»

**Автор проєкту: Чоповці Аліна
Миколаївна, 10 клас, Чепівський
ЗЗСО І-ІІІ ст., с. Чепи, Берегівський
район, Закарпатська область.
Керівник проєкту: Тромбола
Вікторія Йосипівна, вчитель історії.**

Об'єкт: матеріальна та духовна культура краю: архітектура, топоніміка, мова, кухня та традиції різних народів.

Предмет: вплив багатонаціонального складу населення на архітектурний простір, кулінарні традиції, топоніміку та форми міжетнічної взаємодії.

Гіпотеза: Закарпаття є моделлю "мікро-Європи", де багатовікове співіснування різних народів виробило унікальні механізми соціальної стабільності та відсутності гострих міжетнічних конфліктів:

1. В одному населеному пункті та навіть сім'ї можуть проживати представники різних національностей, які поважають традиції один одного, при цьому здатні зберігати свої особливості.
2. В таких родинах полікультурне виховання є більш ефективним завдяки природному середовищу, де діти з малечку взаємодіють з представниками різних народів.

Мета: проаналізувати, як історичні зміни державної приналежності та етнічної структури населення вплинули на формування культурного середовища Виноградівщини.

Актуальність: Виноградівщина є прикладом території, де багатонаціональність не розділяє суспільство, а формує унікальну модель культурного співіснування, актуальну для розуміння сучасних міжетнічних процесів.

Завдання:

- 1) Дослідити матеріали переписів населення з метою виявлення змін у національному складі.
- 2) Простежити відображення міжетнічної взаємодії в архітектурному просторі.
- 3) Проаналізувати топоніміку регіону як джерело збереження історичної пам'яті та етнічних впливів.
- 4) Дослідити вплив різних етнічних спільнот на формування традиційної кухні та обрядової культури Закарпаття.
- 5) Розглянути змішані шлюби як форму міжетнічної взаємодії на прикладі власної родини.
- 6) Узагальнити отримані результати та визначити характер культурного розвитку регіону - витіснення чи взаємопроникнення культур.

Методи дослідження:

1. Аналіз архівних джерел
2. вивчення наукових статей по даній проблематиці
3. вивчення експозиції місцевого музею
4. відвідування місць, пам'яток архітектури, що є об'єктами дослідження
5. опитування (інтерв'ю) представників різних національностей

Закарпаття — регіон, який протягом століть перебував у складі різних держав:

Угорського королівства, Австро-Угорщини, Чехословаччини, Угорщини, СРСР. Попри зміну політичних центрів і мовної політики, **регіон зберіг тяглість багатонаціонального складу населення.**

Саме тому тут сформувався особливий тип культурного розвитку — не витіснення однієї культури іншою, а їх нашарування та взаємовплив

Багатонаціональний характер Закарпаття підтверджується матеріалами переписів населення різних періодів.

За переписом 1910 року (проведений Австро-Угорщиною) у місті Севлюш (нині — **Виноградів**) **76,3 %** населення становили **угорці**, **16,3 %** — **русини** (українці), **6,9 %** — **німці**, що свідчить про домінування угорської мови в міському середовищі.

[1]

Після Тріанонського договору, Закарпаття увійшло до складу Чехословаччини. Переписи 1921 та 1930 років зафіксували зростання частки **русинів** (понад **62–63 %**) та зменшення частки **угорців** до **15-17%**, а також значну присутність **єврейської громади**.

[2]

Після входження Закарпаття до складу УРСР відбулися суттєві демографічні зміни, пов'язані з міграцією та радянською мовно-освітньою політикою. За переписом 1959 року зросла частка **українського населення**.

[7]

Всеукраїнський перепис 2001 року засвідчив, що у **Виноградівському районі українці становлять 71,4 %**, **угорці — 26,2 %**, поряд із якими проживають представники інших національних меншин.

[7]

adatok községenként.		43. Urocsa község.	
Az anyanyelv		Vallás	
nyelv	száma	vallás	száma
magyar	107	katolikus	107
szlovák	0	református	0
ukrán	0	egyéb	0
román	0	izraeli	0
horvát	0	muszlim	0
szlovén	0	egyéb	0
nyelv	száma	vallás	száma
összesen	107	összesen	107

1921	národnosti	1930
3,31	československé	4,79
62,32	ruské	63,02
1,73	německé	1,87
17,35	maďarské	15,44
13,33	židovské	12,87
0,05	polské	0,02
1,91	jiné	1,99

* Jak bylo uvedeno výše, jedná se o obyvatelstvo národnosti ruské, veïkoruské, ukrajinské, rusínské a karpatoruské (v roce 1921) nebo ruské, maloruské, karpatoruské, rusínské, rusínské i běloruské (v roce 1930). Zdroj: Sčítání lidu 1921, 1930

Місто, район	в т.ч. в % до загальної кількості					Всього насел. чол
	Українці	угорці	росіяни	румуні	цигани	
Ужгород	69	7,9	14,3	0,04	1,5	116101
Мукачєво	70	8,1	14,9	0,01	2,8	83308
Берегівський	25,4	66,9	3,4	—	3,0	85115
р. Березнянський	95,8	—	—	—	1,9	30464
Виноградівський	71,5	24,8	2,1	—	0,8	112611
Воловецький	97,8	—	1,3	—	—	27154
Іршавський	98,1	0,3	0,9	—	—	97135

Єврейські громади існували і в невеликих населених пунктах, зокрема в селі **Чєпа**, де у 1926 році проживало близько **150** євреїв. Попри трагедію 1944 року, матеріальна спадщина збереглася - у селі діє єврейське кладовище XIX століття з автентичними надгробками.

У другій половині XX століття посилилася присутність **ромської громади**, яка стала помітною складовою етнічної структури регіону. Також у межах області проживають **гуцули** - етнографічна група українців, що сформувалися в Карпатах у XVI - XVII століттях. Гуцули зберігають власні культурні особливості, традиції та діалект.

Адміністративна одиниця	Чисельність населення	Частка даної національності, %						
		Українці	Угорці	Румуні	Росіяни	Цигани	Словаки	Інші
м. Берегово	26 554	38,9	48,1	0,1	5,4	6,4	0,2	0,1
м. Мукачєво	81 637	77,1	8,5	0,0	9,0	1,4	0,4	1,9
м. Ужгород	115 568	77,8	6,9	0,1	9,6	1,5	2,2	0,2
м. Хуст	31 864	89,3	5,4	0,0	3,7	0,4	0,1	0,3
Берегівський р-н	54 062	18,8	76,1	0,0	0,7	4,1	0,0	0,0
Великоберези. р-н	28 211	96,3	0,1	0,0	0,7	1,6	1,0	0,0
Виноградівський р-н	117 957	71,4	26,2	0,0	1,2	0,8	0,1	0,0
Воловецький р-н	25 474	98,8	0,1	0,0	0,6	0,0	0,1	0,1
Іршавський р-н	100 905	98,6	0,1	0,0	0,6	0,1	0,3	0,0
Міжгірський р-н	49 890	99,1	0,0	0,0	0,5	0,2	0,0	0,0
Мукачівський р-н	101 443	84,0	12,7	0,0	0,7	1,3	0,2	0,8
Перечинський р-н	32 026	96,3	0,2	0,3	1,3	0,4	1,0	0,0
Рахівський р-н	90 945	83,8	3,2	11,6	0,8	0,2	0,0	0,0
Свявський р-н	54 869	94,5	0,7	0,0	1,5	1,4	0,6	0,7
Тячівський р-н	171 850	83,2	2,9	12,4	1,0	0,0	0,0	0,2
Ужгородський р-н	74 399	58,4	33,4	0,0	2,0	4,1	1,6	0,0
Хустський р-н	96 960	95,0	3,9	0,0	0,9	0,0	0,0	0,0

Джерело: Закарпатське обласне управління статистики (2003).

Таким чином, попри зміну демографічної домінанти, регіон зберіг і навіть посилив багатонаціональний та багатокультурний характер

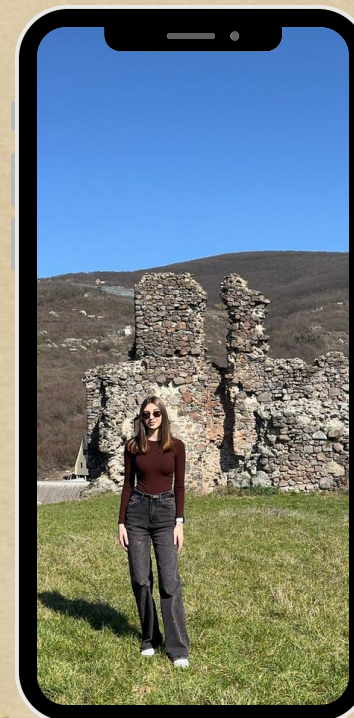
Пропоную простежити цей процес, порівнюючи два виміри культури:

- **матеріальний** (кухня, архітектура),
- **духовний** (традиції, топоніміка, змішані шлюби як форми міжетнічної взаємодії).

Демографічні зміни безпосередньо вплинули на формування архітектурного обличчя регіону. Кожна етнічна спільнота залишила власний культурний і просторовий слід. Якщо демографічні зміни відображають рух населення в часі, то **архітектурні об'єкти фіксують цей рух у просторі**. Найпершим таким “закарбованим” у просторі свідченням є замок **Канків** — оборонний центр, який задав напрям подальшого розвитку території.

Канків

Замок Канків із XI століття належав **Угорському королівству** і мав важливе стратегічне значення. Його збудували для контролю соляного шляху по річці Тиса, яким перевозили сіль із Солотвинських копалень до Європи. У XIV столітті замок перейшов у власність **угорського роду Перені**, а у XV столітті був переданий монахам-францисканцям і перетворений на монастир. Після військових конфліктів у XVI столітті фортеця занепадала й поступово перетворилася на руїни. Замок не лише охороняв територію, а й **формував економічні та культурні зв'язки регіону з Європою**. [9]

<https://istoria.ko.net.ua/?p=3080>

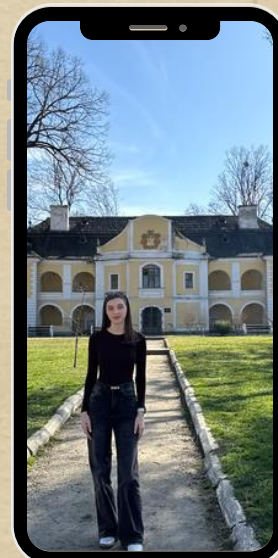

Джерело: сторінка Facebook «Туристичний бренд Закарпаття» <https://www.facebook.com/tourizmZakarpattia/posts/1507130301422852/>

З втратою оборонного значення простір трансформується - з'являється резиденційна архітектура.

Палац графа Жигмонда Перені

Палац Перені у Виноградіві був родовою резиденцією **угорського баронського роду Перені**. Його збудував барон Жигмонд Перені у XVI столітті після того, як королівські війська зруйнували їхній замок Канків. Тоді родина вирішила перенести свою резиденцію з фортеці до більш безпечного та зручного місця — у центр міста. Палац уже не захищає територію - він репрезентує статус, вплив і культурну присутність угорської еліти. [9]

У XIX-XX ст. архітектурний простір доповнюється громадськими та освітніми спорудами

Загальноосвітня школа I - III ступенів №3 імені Жигмонда Перені

Школа носить ім'я Жигмонда Перені — представника відомого угорського шляхетського роду Перені, який був пов'язаний з історією Виноградівщини.

Збереження історичного імені в освітньому просторі свідчить про інтеграцію угорської спадщини в сучасну українську систему. [9]

Вагомим елементом міського середовища стала синагога, що засвідчує чисельну та економічну присутність єврейської громади

Синагога

Виноградівська синагога була збудована у 1874 році за ініціативи місцевого рабина Клайна. Вона слугувала головним релігійним і молитовним центром єврейської громади міста, яка в той час була досить численною і активно займалася торгівлею та ремеслами. Після Другої світової війни громада майже зникла, а будівля занепала. У 2016 році розпочалася її реставрація, під час якої знайшли старі єврейські книги та елементи декору із зірками Давида. [9]

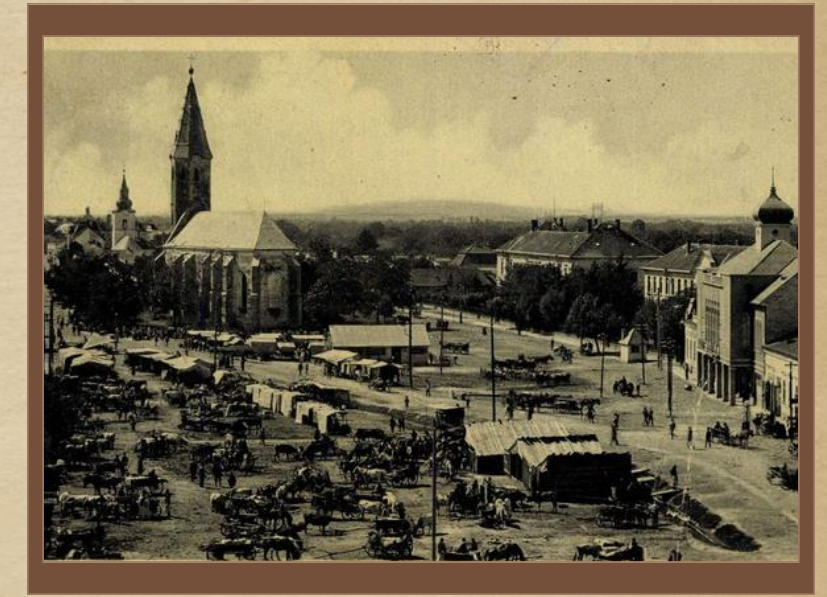
Паралельно формувалися локальні колоністські осередки, зокрема поселення німців-швабів із характерною садибною забудовою. **Етнічні німці** — нащадки колоністів XVIII–XIX століть, які переселилися на землі Габсбурзької монархії, зокрема на територію сучасного Закарпаття, — зберегли мову, традиції та культурну ідентичність, ставши важливою частиною багатонаціонального регіону.

У селі Павшино на Мукачівщині діє Німецький культурний центр, який підтримує історичну пам'ять громади

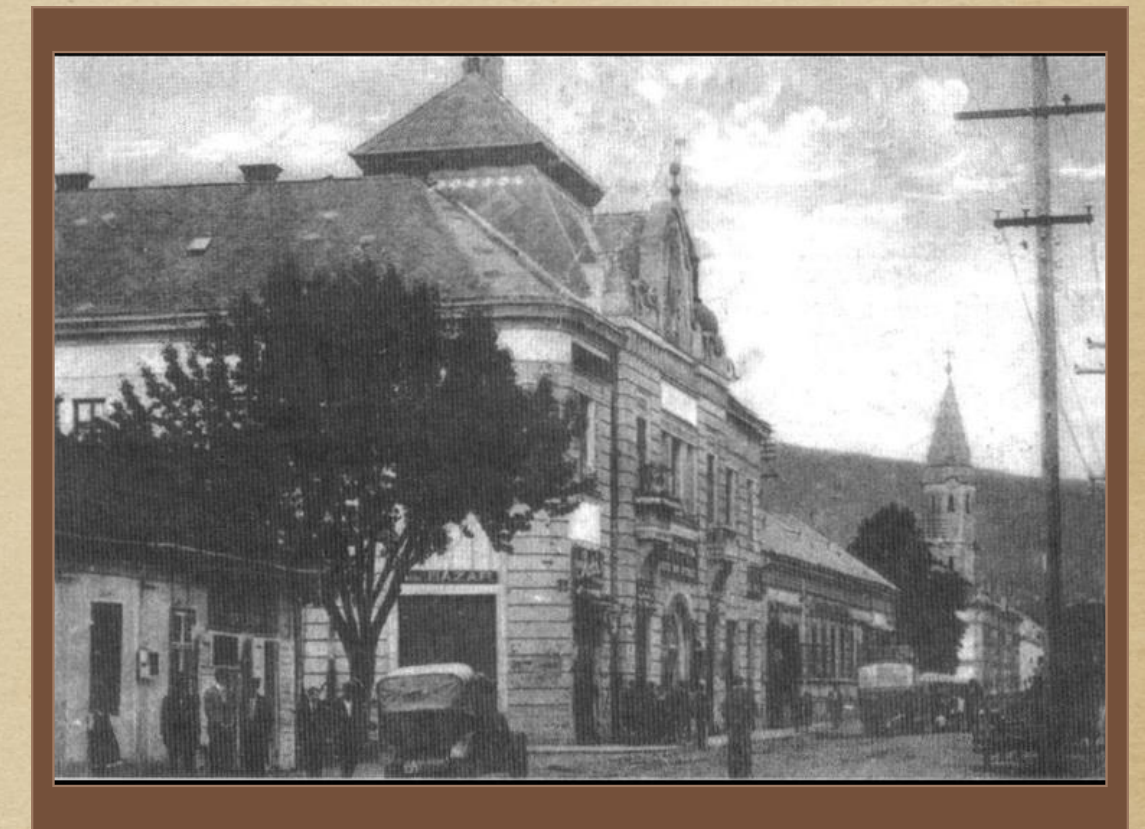
У селі Гетиня (село, поблизу Чепи) збереглася будівля колишніх німецьких колоністів — матеріальне свідчення їхньої присутності та внеску у формування культурного середовища краю

Період входження Закарпаття до складу **Чехословаччини** ознаменувався модернізацією міського середовища. Упродовж двадцяти років було впорядковано вуличну інфраструктуру, зокрема вимощено **бруківкою** сучасні вулиці Миру, Шевченка та Станційну (м. Виноградів). Це свідчить про **цілеспрямовану політику урбаністичного розвитку та інтеграцію регіону до центральноєвропейського адміністративного простору.**

Файл:Nagyszőlős_régi_főtere_képeslapon.jpg

Радянський період характеризувався стандартизацією забудови та функціональною перебудовою простору. Частина споруд була модернізована або втратила первісний вигляд, що змінило історичний ландшафт міста. Типова забудова, звісно, змінила візуальний образ міста, проте **не змогла повністю витіснити попередні історичні шари, які розвивалися та доповнювалися протягом століть.**

<https://pershij.com.ua/v-merezhi-pokazali-yak-viglyadala-centra/>

Архітектурні об'єкти формують матеріальний образ території, однак не менш важливим є її символічний вимір — назви, які зберігають історичну пам'ять про етнічні та політичні впливи

Севлюш — історична назва міста **Виноградів**, що походить від угорської назви **Szőlős**, яка пов'язана зі словом **szőlő** — «виноград», тобто «виноградне місце».

Ужгород (Унгвар) — назва походить від угорського **Ungvár**, де **vár** означає «фортеця», тобто «фортеця на річці Унг (Уж)».

Чепа:

Слов'янська версія: Назва походить від слов'янського імені Степанус (угор. Cséran). Це може свідчити про слов'янське населення, яке жило тут у давнину.

Угорська версія: У XIII столітті цей округ належав угорському поміщику Форкош Ігмонду, а після його смерті землі успадкував син Тібі(Tibi), якому їх передав король Угорщини Іштван V. Згодом ці території перейшли у власність родини Чепі (Csépi), від яких, можливо, і походить назва села.

Топоніміка регіону відображає багатшаровість історичного розвитку та взаємодію слов'янської й угорської традицій.

ЛАСКАВО ПРОСИМО!
ÜDVÖZÖLJÜK KÖZSÉGÜNKBEN!

ЧЕПА
1320
CSEPE

Однак культурна взаємодія проявлялася не лише в географічному просторі, а й у повсякденному житті мешканців краю — зокрема в кухні та традиціях.

Кухня Закарпаття сформувалася під впливом різних народів і держав

За часів **Австро-Угорщини** поширилися традиції центральноєвропейської кухні — різноманітна випічка, шніцелі, ковбаси та штруделі.

Під час перебування регіону у складі **СРСР** у побуті закріпилися страви радянської кухні, зокрема салат «Олів'є», вінегрет, пельмені та згущене молоко.

У період входження краю до **Чехословаччини** значного поширення набули **кнедлики**, пивна культура та страви з м'яса з густими підливами.

<https://vkusnoff.com/recepty/shnicel-iz-farsha-na-skovorode-4616/>
https://myastoriya.com.ua/ua/blog/recipe/pelmeni-yak-gotuvati-retsepti-naysmachnishikh-gotuvati-retsepti-naysmachnishikh-pelmeniv/?srsltid=AfmBOooi0mECAVxw_gg2sRoKiQV-ou7AgpdoKEdPzvjktO7HFESrnfRD

Водночас тут збереглися й традиційні місцеві страви, які відображають поєднання різних кулінарних традицій.

До них належать **бограч** — густа угорська юшка з м'ясом і паприкою, **банош** — страва з кукурудзяної крупи зі сметаною та бринзою, **гурка** — різновид ковбаси, а також **вареники** і **палачінти** (тонкі млинці).

Гуцули також вплинули на формування кухні Закарпаття. Завдяки їхнім традиціям у регіоні поширилися страви з **овечого молока**, зокрема **бриндза**, кулеші.

<https://banosh.com.ua/smak-spadshhyny/bograch-retsept-tradytsijnyy-zakarpatskoyi-stravy/>

<https://rud.ua/consumer/recipe/drugi-stravy/banosh-zi-shkvarkamy-ta-hrybamy/>

<https://www.youtube.com/watch?v=R12MLOxdkvU>

Під час інтерв'ю з представником єврейської громади було зафіксовано згадки про традиційні страви: фаршировану рибу (гефілте фіш), кігл, кисло-солодке м'ясо та фаршмак.

<https://eda.rambler.ru/recepty/zakuski/gefilte-fish-farshirovannaya-ryba-153042>

<https://www.allrecipes.com/recipe/204133/old-fashioned-potato-kugel/>

<https://shuba.life/recipes/13536-esik-fleish-kislo-solodke-myaso-po-jevrejski>

<https://shuba.life/ru/recipes/9716-myagkij-i-slivochnyj-forshmak-s-kartofelem>

Традиційна культура Закарпаття відзначається етнічною різноманітністю

[8]

Угорська громада

зберегла весняний звичай поливання на другий день Великодня, встановлення «травневих дерев» у ніч з 30 квітня на 1 травня, різдвяні обходи з бетлегемом, а також весільний обряд символічного «викупу» нареченої.

https://mukachevo.net/news/tsikava-tradytsiia-na-berehivshchyni-navchaly-iaak-prykrashaty-mayfo-travneve-derevo-dlia-zakokhanykh-foto_2492788.html

Гуцули

зберегли традиції полонинського господарства, виготовлення бринзи, використання трембіти та обрядових весіль.

<https://kp.ua/ua/life/a665343-hutsulski-vivchari-spravzhnja-brinza-bez-zapakhu-ta-prismaku-vas-hodujut-zipsovanoju>

Вагому роль у формуванні регіональних традицій відіграли німецькі колоністи.

Вони сприяли розвитку виноробства у **Виноградові**

<https://restplace.com.ua/uk/placeofculture/pamyatnik-vinorobu>

Проте у сучасному середовищі ці традиції не ізольовані.

Вони взаємодіють: у змішаних родин поєднуються різні святкові практики, елементи одягу, мови й кухні.

Ромська культура

відрізняється ранніми шлюбами, масштабними весільними святкуваннями, виразним традиційним одягом та особливою повагою до старших і родового авторитету.

https://mukachevo.net/news/u-merezi-pokazaly-romski-vesilni-tradytsiyi-na-zakaratti-video_830035.html

Українська громада

підтримує вертепну традицію, обжинки, святкування Дня вишиванки та купальські обряди.

<https://landlord.ua/agrolife-en/ivana-kupala-davni-obryadi-ta-suchasni-svyata-tradytsiyi-magiya-i-folklor/>

<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2230229-sogodni-den-visivanki.html>

На власному прикладі я можу простежити, як міжетнічний шлюб не призводить до втрати однієї з культур, а навпаки — створює новий синтез.

Важливим проявом міжетнічної взаємодії на Закарпатті є змішані шлюби.

Тривале співжиття різних народів у регіоні сприяло формуванню родин, у яких поєднувалися мова, традиції та культурні особливості різних етнічних груп.

Прикладом такої взаємодії є історія моєї родини

Моя бабуся (Чоповці Є. О.) за національністю **угорка** (що підтверджено документально), тоді як дідусь — **українець**.

У їхній родині відбувалося поєднання двох культурних традицій. Їхній **син** — мій батько — за національністю **українець**, проте вільно володіє як українською, так і угорською мовами, що є **наслідком життя у двомовному родинному середовищі**.

З метою дослідження проявів міжетнічної взаємодії я провела невелике усне опитування членів родини

1. Які традиції переважали у родині — українські чи угорські?

За словами бабусі, у повсякденному житті переважали українські традиції, оскільки родина проживає на українській території. Водночас у сімейному побуті зберігалися й угорські елементи, зокрема у кулінарних традиціях та деяких святкових звичаях.

2. Якою мовою спілкувалися члени родини?

У родині використовувалися обидві мови. Між собою бабуся і дідусь часто спілкувалися угорською мовою, однак за потреби переходили на українську, зокрема тоді, коли приїжджали родичі, які не володіли угорською.

3. Чи вплинуло таке мовне середовище на наступне покоління?

Двомовне спілкування в родині безпосередньо вплинуло на мовні навички наступного покоління. Мій батько змалку чув обидві мови у повсякденному житті, тому природно опанував як українську, так і угорську. Зокрема, у нашому побуті збереглися угорські кулінарні традиції: у родині регулярно готуються традиційні страви угорської кухні, і жоден тиждень часто не обходиться без них. Окрім цього, у спілкуванні та святкових звичаях також простежуються елементи угорської культури, що свідчить про тривале збереження міжкультурної спадщини родини.

Отже, приклад моєї родини демонструє, що змішані шлюби сприяють взаємопроникненню мов і культур та формуванню спільного культурного середовища.

Висновки:

У ході дослідження встановлено, що багатонаціональний склад Закарпаття, зокрема Виноградівщини, став основою формування культурного синтезу, який проявляється в архітектурі, топоніміці, мовному середовищі, традиціях та повсякденному побуті регіону.

Дослідження засвідчило, що міжетнічна взаємодія в регіоні відбувалася переважно у формі співіснування та взаємопроникнення культур, а не їх витіснення. Це простежується як у міському середовищі, так і в родинному житті, зокрема у змішаних шлюбах, де поєднуються мови, традиції та святкові практики.

Показовим є приклад святкування Великодня за різними календарями. Попри відмінності в датах святкування, представники різних конфесій і національностей демонструють взаємну повагу: у дні святкування однієї громади інші намагаються утримуватися від важкої праці, підтримують сусідів і долучаються до привітань.

Така практика свідчить про сформовану культуру міжетнічної солідарності та побутової толерантності.

Отже, висунута гіпотеза підтверджується: Виноградівщина функціонує як своєрідна «мікро-Європа», у межах якої багатівікове співіснування різних народів сприяло формуванню механізмів соціальної стабільності. У цьому середовищі формується особистість, здатна зберігати власну ідентичність, водночас поважаючи та приймаючи культурні особливості інших.

Список використаних джерел та літератури

Джерела:

Писемні:

1. 1. A Magyar Szent Korona országainak népszámlálása. 1910 - Magyar Statisztikai Közlemények. - Budapest, 1912
// <https://hungaricana.hu>
2. Gallo L. Populační vývoj na Podkarpatské Rusi od roku 1918
: diplomová práce. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta,
2008// https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/5035/DPTX_2006_2_11310_MDIPL001_173499_0_35371.pdf

Усні:

3. Розповідь Фарберова Володимира Наумовича, 1963 р. н., жителя м. Хуст Закарпатської області. - 16.03.2026р.
4. Розповідь Чоповці Єви Олександрівни, 1958 р. н., жительки с. Форголань Закарпатської області. - 11.03.2026р.

Література:

5. Encyclopedia Ukraineznavstvo (Енциклопедія українознавства). – Vol. 1–2. – 1993.
6. Short Jewish Encyclopedia (Коротка єврейська енциклопедія). – Vol. 2. – Jerusalem, 1982.
7. Малець О.О. Динаміка етнічного складу населення та етнічні процеси на Закарпатті в 1945–1990 рр. Науковий вісник УжДУ. - №3, 1999 // <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c0fe2b5b-80ad-4c69-8a03-2534af256127/content>
8. Між трьома імперіями: що робило закарпатців такими особливими // Вісник Хустщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://visnyk-khust.com.ua/istoriya/mizh-troma-imperiyamy-shho-robylo-zakarpacziv-takymy-osoblyvym>
9. Новини культури та мистецтва // сайт Виноградівської міської ради – Режим доступу: <https://old.vin-rada.gov.ua/>

Дякую за увагу!

